

SPREMNA BESEDA

Vprašanje razmerja med jezikom in ontologijo pri Leibnizu se zdi tako zapleteno in raznoliko, da ga pravzaprav lahko zaobjamemo le z daljšo samostojno študijo. Še tako bi ga prav gotovo ne mogli izčrpati. Sledeče vrstice so zato le poskus kratkega orisa nekaterih vidnejših potez tega razmerja, tako kot jih srečujemo pri preučevanju Leibnizovih spisov.

Leibniz je raziskoval ravni in območja »jezika« z različnih vidikov. Diapazon njegovih pristopov in pogledov ohranja v sebi nekaj podobnega čudom monadološkega zrenja. Leibniz je v svojem prizadevanju za univerzalno karakteristiko zasnoval dovršeno možnost preseganja filološke tradicije humanizma v okviru veličastne baročne metafizike, obenem pa je kot znanstvenik in jezikoslovec preiskal osnove številnih naravnih jezikov. Izgrajevanje univerzalnega formalnega jezika in preučevanje geneze narodnih jezikov pri Leibnizu nista v antitezi. Neenotnosti in razlike, ki se sproščajo sproti s poglobitvijo dejstev, ne načenjajo zgradbe vesoljne skladnosti. Kvečjemu le zrcalijo temeljno razliko, zaenkrat pa še ne razkola, med človekom in Stvarnikom, ki razmejuje območja popolnega in nepopolnega v redu vesolja. Metafizika ontološkega pluralizma monad in prestabilirane harmonije se v tem okviru znajde pred žariščem jezikovnega fenomena medčloveškega sporazumevanja z vsemi njegovimi nejasnostmi, dvoumnostmi in pomanjkljivostmi vred.¹

351

Obravnava vprašanja jezika v 17. stoletju sama po sebi ni novost. Bacon Verulamski, Descartes, Hobbes, Spinoza, Locke so se vsak na svoj način spraševali o bistvu jezika in govorjenja. Prav tako ni novo niti prizadevanje za umetno izpopolnjevanje jezika kot sredstva utemeljevanja prave in trdne vednosti. Teoretično osnovo tega prizadevanja predstavlja Aristotelov spis *O interpretaciji*: razlike v jezikih in v zvočni podobi besed niso že razlike v pomenu in v »podobah stvari«.² V 17. stoletju so nekateri pisci še vedno razumevali te Aristotelove besede kot vabilo k iskanju prajezika, ki naj bi bil skupen vsem ljudem pred padcem babilonskega stolpa, tistega jezika, s katerim je Adam poimenoval stvari. Ključ popolnega ujemanja misli, jezika in stvarnosti je npr. iskal Jakob Böhme. Leibniz opozarja, da so takšna prizadevanja obsojena na neuspeh. Četudi je nekoč prajezik najbrž zares obstajal, je danes docela izginil

¹ Prim.: *Nouveaux Essais*, III, 9–12.

² Aristoteles, *Peri hermeneias*, 16 a 5–10.

ali pa se je ohranil »le v maloštevilnih relikvijah, v katerih je težko spoznati njegovo delo«. ³ Leibniz zavrača tudi nasprotno Hobbesovo predstavo jezika kot zbora poljubnih izrazov, ki omogočajo posploševanje in računanje. Resnica tu ni v stvareh, marveč v besedah, ki se nanje nanašajo. ⁴ Zmota je po Leibnizovem mnenju v tem, da besede kot poljubna sredstva, izhajajoča iz človekove volje, ne morejo omogočati dojetja stvarnosti. ⁵ V spisu *Quid sit idea* Leibniz poudarja, da mora med besedo in stvarjo obstajati nekakšna analogija v strukturi. Ta je lahko naravnega ali poljubnega značaja. Stopnje podobnosti so namreč različne: majhen krog je zrcalo velikega, poljubni izrazi pa tako izrazite podobnosti ne premorejo. Prav teh je največ. Osnova njihove strukturne podobnosti s stvarmi je opisana v spisu *De linguarum origine naturali*: »Jeziki pa vendarle imajo neki naravni izvor; ta izhaja iz ujemanja zvokov z afekcijami, ki nastanejo v duhu ob pogledu na stvari.« Izvorni pomen besede razumemo, če smo sposobni dojeti element, ki bi mu lahko rekli radikal izraza. Radikali so lahko onomatepejske besede, onomatepejske črke ali pa glasovi, ki nastanejo ob vzklikih. Ti niso enaki pri vseh ljudeh in kažejo na prisotnost spremenljivk, ki izhajajo iz različnih položajev govorcev. Pri svojem razmišljanju se Leibniz opira na Platonovega Kratila. Leibniz dopušča, da je osnovelec izrazov neki zakonodajalec, *nomothetes*, vendar opozarja, da je že ta pri Platonu mišljen kot človek. Ljudje kujejo pomene besed s tem, da izražajo lastne afekte. Ti so si v temelju enaki, a so si vendarle različni zaradi neenakosti v kulturnih, zemljepisnih in zgodovinskih okoliščinah.

352

Tretja knjiga dela *Nouveaux essais sur l'entendement humain* pogloblja te uvide preko pogovora med Teofilom (Leibnizom) in Filaletesom (Lockom). V besedah se sicer izražajo omejena stališča. To pa vendarle ne zastira težnje k harmoniji in redu, ki vlada med stvarmi. Vsak naravni jezik izpričuje to težnjo s tem, da omogoča sestavljanje neskončnega števila stavkov, v katerih se omejene besede združujejo v enotno pomensko skladbo. Sklepni del tretje knjige ugotavlja, da je kljub temu v naravnih jezikih še vedno navzoča nekakšna temeljna nepopolnost, ki izhaja iz tega, da pomen določenega znaka ni določen enkrat za vselej, marveč je izpostavljen spremembam. Teofil je prepričan, da ta ovira vsaj načelno ni nepremostljiva. Za preseganje nepopolnosti pa je po-

³ Prim.: *Epistolica de Historia Etymologica Dissertatio*.

⁴ Prim.: T. Hobbes, *De corpore*, I, 3, 7.

⁵ Prim.: *Dissertatio praeliminaris de alienorum operum editione, de scopo operis, de philosophica dictione, de lapsibus Nizolii*.

trebna »sprememba jezika«. To spremembo je Leibniz zasnoval že v mladostnem spisu *Dissertatio de Arte Combinatoria* (1666), ki mu je tudi v zrelih letih pripisoval velik pomen. V njem je načrtana univerzalna kombinatorika pomena, ki temelji na enoznačnem pomenu semantičnih atomov. Smisel karakteristike je izgraditev nekakšne *ars invenindi et iudicandi*, ki naj bi omogočala človeku prosto gibanje v neskončnem morju vednosti. Leibniz pripisuje temu jeziku sposobnost odkrivanja novih resnic. Ontološka zveza med zakonom in pomenom osvetljuje bistvene strukture stvarnosti. Narava stvari, ki je človeku nedostopna prek intuicije, se polagoma odstira s pomočjo predstavnostne in simbolične valence znakov, ki so povezani v jezikovne verige.

Leibniz raziskuje radikale in osnove univerzalnega jezika s preučevanjem naravnih jezikov. Prizadeva si najti nespremenljive strukture, ki omogočajo primerjavo in skladnost jezikovnih modusov. Šele z zgodovinskim pregledom jezikovnih razlik in analizo zgodovinsko danih pristopov do analogije med besedo in stvarjo se odpira možnost utemeljenega oblikovanja idealnega jezika, ki naj bi premostil razlike med ljudmi in med ljudstvi. Zaupanje v sporočevalno možnost različnih jezikovnih sestavov, katerega drugi veliki zagovornik je Humboldt, nas opozarja, da je pri Leibnizu »jezik nekaj drugega kot čisti sestav znakov, ki smo si ga izmislili za prikazovanje celotne množice predmetov. Beseda ni samo znak. V nekem težko umljivem smislu je beseda tudi nekaj takšnega kot podoba. (...) Beseda hrani v sebi na skrivnosten način zvezo s tem, kar sama 'predstavlja'. Nekako pripada biti stvari, ki jo predstavlja, in to v nekem temeljnem smislu, ne le kolikor je npr. mimetično razmerje vselej soudeleženo pri nastanku jezika.«⁶

Beseda vključuje ontološko razsežnost monade, ki se iz svoje perspektive odpira vesoljnosti pomena.

Jan Bednarik

⁶H.-G. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, Tübingen 1960, str. 478.